

IGNACY S. FIUT

PISMA SPOŁECZNO-KULTURALNE W LATACH 1989-2000

Uwagi ogólne

Po przełomie roku 1989 nastąpiła radykalna zmiana sytuacji pism społeczno-kulturalnych w Polsce. Życie społeczno-kulturalne i literacko-artystyczne uległo ciśnieniu zmian ustrojowych, przemianom ideologicznym oraz komercjalizacji. Ta dziedzina duchowości, mająca w Polsce szczególną pozycję, poddana została procesom o charakterze żywiołowym, które dotyczyły transformacji całej sfery mediów¹. Zniesienie centralnego sterowania prasą, wydawnictwami i kolportażem, cenzury prewencyjnej oraz zmiany w finansowaniu wydawnictw spowodowały upadek zdecydowanej większości pism, dominujących na rynku w poprzedniej rzeczywistości ustrojowej². Miejsce tamtych pism stopniowo zajmowały nowe inicjatywy wydawnicze, które musiały się jednak uporać z nową sytuacją ekonomiczną i czytelnictwem na rynku prasowym, rządzącym się zasadami wolnej konkurencji, kiedy to dzienny nakład prasy spadł trzykrotnie, a liczba tytułów prawie się potroiła. Problematyka kulturalno-społeczna została najpierw zdominowana przez politykę, by następnie zmierzać do miejsca, które zajmuje w rozwiniętych społeczeństwach demokratycznych, tj. stawać się platformą, na której twórcy przedstawiają swe dokonania artystyczne, pretendujące do utworów o wartościach uniwersalnych.

Na szczególną uwagę wśród pism społeczno-kulturalnych (PSK) zasługują pisma literacko-artystyczne (PLA), które — ze względu na dominację w kulturze polskiej „momentu literackiego” — najlepiej odzwierciedlają kierunki

¹ S. Żółkiewski: Wiedza o kulturze literackiej, Warszawa 1980, s. 153-154 i 156-163.

² Por. J. Kłossowicz: Czasopisma kulturalne, problematyka kulturalna w mediach, (w:) G. G. Kopper, I. Rutkiewicz, K. Schliep, Media i dziennikarstwo w Polsce 1989-1995, Kraków 1996, s. 111-118.

zmian w czasopiśmiennictwie społeczno-kulturalnym po roku 1989³. Dobrze wyraża tę sytuację wypowiedź Andrzeja Zawady:

Najważniejsza zmiana w życiu literackim, jaka dokonuje się od kilku lat, to rozkwit czasopism regionalnych i środowiskowych, połączona z utratą intelektualnej ikry przez czasopisma tzw. ogólnopolskie. Poziom tych czasopism jest oczywiście zróżnicowany, zasięg też, ale cenny jest autentyzm. Czasopisma tzw. ogólnopolskie bardzo już skostniały i stopniowo tracą zarówno walor reprezentatywności, jak i atrakcyjności. Pismo o zasięgu powszechnym byłoby bardzo potrzebne, dezorientacja w sprawach literackich jest wśród zawodowej inteligencji — zwłaszcza wśród nauczycieli — duża, lecz powołanie i utrzymanie na przyzwoitym poziomie takich pism wymaga przemyślenia miejsca kultury i edukacji w tym społeczeństwie⁴.

Przez PSK w szerokim sensie rozumie się periodyk prezentujący przede wszystkim różne formy kultury, sztuki, myśli społeczno-politycznej i szeroko pojmowanej kultury masowej. Pisma te przedstawiają zarówno elementy „kultury wysokiej”, „kultury narodowej” polskiej i obcej, „kultur regionalnych”, jak i „kultur małych ojczyzn”.

Biorąc pod uwagę rodzaj sztuki i pismo, które ją prezentuje, z wyłączeniem periodyków typowo literackich, omówionych obszernie w innym miejscu⁵, sytuacja przedstawia się następująco:

— pisma ogólnoartystyczne z elementami społecznymi: *Machina*, *Wiadomości Kulturalne*, *Xuxem*, *Kartki*, *pod tytułem*, *Borussia*, *Krasnogruda*, *KurWar*, *Proglas*, *Śląsk*, *Pomerania*;

— film: *Ekran*, *Filmowy Serwis Prasowy*, *Film*, *Film Pro*, *Kino*, *Cinema Press-Video*, *Film na Świecie*, *Konkurs*, *Iluzjon*, *Kwartalnik Filmowy*, *Powiększenie*, *Cinema*. *Największy Europejski Magazyn Filmowy*, *Easy Riders*;

— teatr: *Dialog*, *Reżyser*, *Ruch Teatralny*, *Scena*, *Teatr*, *Didaskalia* — *Gazeta Teatralna*, *Notatnik Teatralny*, *Dramaturgia Polska*;

— rzeźba: *Orońsko*. *Kwartalnik Rzeźby*;

— malarstwo i sztuki plastyczne: *Formy*, *Art & Business*, *Gazeta Malarzy i Poetów*, *Pokaz*, *Exit*. *Nowa Sztuka w Polsce*, *Format*, *Głos Plastyków*, *Magazyn Sztuki*, *Impresje*. *Magazyn Artystyczny*;

— muzyka: *Ruch Muzyczny*, *Jazz Forum*, *Bluesman*, *Disco Polo*, *Popcorn*, *Rock Power*, *Studio*. *Magazyn Płytowy i Radiowy*, *Super Disco*, *Tylko Rock*, *Video Business*, *Video Club*, *Video Hit*, *Życie Muzyczne*, *Gazeta Muzyczna*, *Canor*, *Filharmonia*, *Gitara i Bas*, *Scena Operowa*, *Śpiewak Śląski*, *Vovo*. *Magazyn Muzyczny*, *Modi*. *Pismo poświęcone muzyce dawnej*, *Tumult*. *Przegląd Ideo-graficzny*, *TSL*. *Niezależny Kwartalnik Muzyczny*, *Metal Side*;

— fotografia: *Sześć x Dziewięć (6 x 9)*, *Foto*;

— taniec: *Taniec*, *Świat Tańca*, *Nauczyciel Tańca Towarzyskiego*, *Nowe „Tańczmy”*;

— sztuka ludowa: *Twórczość Ludowa*, *Regiony*, *Konteksty*, *Łan*;

³ Dekada 1986–1996 w literaturze polskiej. Ankieta „Dykcji. Pisma literacko-artystycznego”, *Dykcja* 1997 nr 6, s. 33–67.

⁴ *Ibid.*, s. 67.

⁵ Por. I. S. F i u t: Pisma literacko-artystyczne w latach 1989–1996 (struktura, dynamika rozwoju i zawartość), *Dykcja. Pismo Literacko-Artystyczne* 1997, nr 6, s. 54–63.

— architektura: *Projekt, Architekton, Dom i Wnętrze, Magazyn Budowlany, Mój Dom, Architektura-Murator*;

Jeśli idzie o zainteresowanie filozofią, socjologią, psychologią, historią, prócz pism branżowo zorientowanych, będących organami odpowiednich stowarzyszeń naukowych (np. w dziedzinie filozofii wydawane są m.in. następujące tytuły: *Kwartalnik Filozoficzny, Przegląd Filozoficzny, Nowa Krytyka, Principia, Edukacja Filozoficzna, Sztuka i Filozofia, Etyka*), zagadnienia filozoficzne są także systematycznie podejmowane przez pewną liczbę PSK. Są to np. — *Koniec Wieku, Arka, Magazyn Sztuki, Teksty Drugie, Zeszyty Literackie, Znak, Odra, Opcje, Res Publica Nowa, Wiadomości Kulturalne*. Pisma te podnosiły np. takie tematy: „Idea współczesnego konserwatyzmu i jej oddziaływanie na Europę” (*Arka*, 1995 nr 57, 3), „O idei sztuki politycznej” (*Magazyn Sztuki* 1994 nr 4), „Nauki społeczne wobec wielkiej zmiany” (*Odra* 1996 nr 3), „Wittgenstein i Nietzsche” (*Koniec Wieku* 1996 nr 8) i „Dzieciństwo pozytywizmu” (*Znak* 1996 nr 2), „Refleksja o rozwoju i regresie człowieczeństwa” (*Forum Myśli Wolnej* 2000 nr 5), „Dwie demokracje” (*bruLion* 1998, nr 1/23/).

Niewątpliwie najczęściej PSK zajmują się zagadnieniami historycznymi, szczególnie historią współczesną i najnowszą, proponując jej rozumienie radykalnie odmienne od tego, które prezentowano w PRL. Historia Polski i Europy, dzieje „małych ojczyzn” i regionów, przede wszystkim Europy Środkowo-Wschodniej oraz próby ożywienia historii, najczęściej goszczą na łamach tych periodyków. W grupie tej znajdują się m.in. następujące pisma: *Arcana, Fronda, Karta, Borussia, Krasnogruda, Wieź, Mazowsze, Śląsk, Pomerania, Archeologia Żywa*, ale i typowe pisma popularyzujące historię — *Mówią wieki* czy *Spotkania z Zabytkami*.

Do pism społeczno-politycznych należą także duże i ważne periodyki, jak tygodniki: *Polityka, Wprost, Fakty, Tygodnik Solidarność, Tygodnik Powszechny* i inne, lecz problematyka społeczno-kulturalna po roku 1989 na ich łamach uległa marginalizacji i sprowadza się do zainteresowania sprawami aktualnymi, determinowanymi bieżącą koniunkturą polityczną. Bardziej profesjonalnie traktują o problematyce kulturalnej pisma społeczno-polityczne o różnych orientacjach ideowych, do których należą: *Kultura, Odra, Dziś, Przegląd Polityczny, Res Publica Nowa, Zdanie, Społeczeństwo Otwarte, Fronda, Arkana, Brzask, Nigdy więcej, Pełnym głosem, Res Humana, Arcana, Europa, Transit, Lewą nogą, Forum Myśli Wolnej*.

Ogólna charakterystyka i czas powstawania PSK

Na ogólną liczbę pism społeczno-kulturalnych, która na koniec roku 2000 wynosiła ok. 700 tytułów, w tym ok. 130 zawieszonych, po wyłączeniu pism wydawanych przez partie polityczne i instytucje wyznaniowe, stwierdzono istnienie 579 tytułów tego typu periodyków. Na połowę roku 1999 prasa polska liczyła ok. 3400 tytułów, a więc pisma społeczno-kulturalne stanowiły ok.

20% ogółu wydawanych gazet i czasopism. Są to pisma powstałe przed 1980 rokiem — 57 tytułów (10,2%), po 1980 roku — 47 tytułów (8,5%) oraz pisma masowo zakładane po 1989 roku, tj. 442 tytuły (81,3%). Wśród czasopism powstałych przed 1980 rokiem i ukazujących się do dzisiaj znajdują się m.in. takie jak: *Polityka*, *Przekrój*, *Tygodnik Powszechny*, *Odra*, *Ruch Muzyczny*, *Literatura na Świecie*, *Więź*, *Film na Świecie*, *Śpiewak Śląski*, *Pomerania*, *Znak* i ukazujący się z przerwami od 1884 roku, wznowiony w 1982 — *Przegląd Powszechny*. Granicę roku 1980 przyjęto dlatego, że wiele redakcji PSK podejmowało wcześniej działalność wydawniczą w „drugim obiegu” — poza zasięgiem cenzury i dopiero rejestrowało się w roku 1989. Po roku 1980 powstały m.in. takie ważne tytuły jak: *Wprost*, *Res Publica Nowa* (w latach 1987–1992 jako *Res Publica*), *Czas Kultury*, *Arka*, *bruLion*, *Akcent*, *Karta*, *Krytyka*, *Ogród* i *Zeszyty Literackie*. Wśród pism społeczno-kulturalnych, zakładanych masowo po przełomie w 1989 roku, na uwagę zasługują m.in. następujące: *Wiadomości Kulturalne*, *Sycyna*, *Machina*, *Śląsk*, *Społeczeństwo Otwarte*, *Pokaz*, *Format*, *Orońsko*, *Nowy Nurt*, *Metafora*, *Krasnogruda*, *Opcje*, *Fronda*, *Kwartalnik Artystyczny*, *Magazyn Sztuki*, *Arcana*, *Tarniny*, *Strony*, *Tygiel Kultury*, *Ruch Teatralny*, *Exit*, *Nowa Fantastyka* (kontynuacja wydawanej w latach 1982–1990 *Fantastyki*) i *Dziś i Jutro*. I tak w kolejnych latach odnotowano pojawienie się wielu nowych tytułów pism społeczno-kulturalnych, ukazujących się na rynku prasowym bardziej lub mniej systematycznie do połowy 1998 roku: w 1989 powstało tych tytułów — 25, w 1990 — 51, 1991 — 61, 1992 — 68, 1993 — 55, 1994 — 30, 1995 — 28, 1996 — 10, 1997 — 7, 1998 — 12, 1999 — 10, 2000 — 9. Pozostałe 122 odnotowanych tytułów, założonych po 1989, a do połowy 2000 r., uległo likwidacji lub zawieszeniu. Jeśli chodzi o periodyczność tych pism, było to 18 tygodników, 15 dwutygodników, 2 dwutygodniki regionalne, 165 miesięczników, 34 miesięczniki regionalne, 30 dwumiesięczników, 9 dwumiesięczników regionalnych, 134 kwartalniki i inne periodyki (np. półroczników i nieregularników), 89 pism lokalnych i sublokalnych oraz 39 pism określonych jako bezwzględnie zlikwidowane o różnej periodyczności. (Ze względu na to, że zgodnie z prawem redakcja może zawiesić swą działalność wydawniczą nawet na cztery lata, powyższe liczby mają charakter przybliżony i podlegać mogą weryfikacji.)

PLA na tle PSK

Ogólna liczba pism literacko-artystycznych (PLA), odnotowana w badanym okresie, wynosiła 118 tytułów, z czego w latach 1989–1996 upadło tych pism 16, co stanowi 21,5 % ogółu tytułów wydawanych, zaś 17,6 % — ogółu tytułów powstałych po 1989 roku. W podobnym okresie upadło lub zostało zawieszonych ok. 120 tytułów pism społeczno-kulturalnych, co stanowi 21,8% tego typu periodyków. Najczęściej wśród PLA upadały pisma o najwyższej częstotliwości wydawania, tj. — tygodniki i dwutygodniki oraz

pisma lokalne. Te ostatnie stanowiły 44% ogółu zaniechanych inicjatyw wydawniczych. Pisma o innej periodiczności zmieniały swą częstotliwość ukazywania się, by przejść do kategorii tzw. „nieregularników”. Obecnie przyznaje się do tego typu periodiczności wydawania 10 redakcji. Pobieźna analiza innych tytułów sugeruje, że „nieregularników” jest o wiele więcej. Niektóre pisma zawieszały działalność, by następnie wrócić na rynek, często pod zmienionym tytułem; np. *Literatura*, *Autograf-post*, *Strony*, *Koniec Wieku* czy *Zdanie*.

Jeśli idzie o periodiczność PLA, to były to 2 tygodniki i 2 dwutygodniki (3,4%), 30 miesięczników (25%), 12 miesięczników regionalnych (10,3%), 10 dwumiesięczników (8,7%), 4 dwumiesięczniki regionalne (4,3%), 50 kwartalników i innych periodyków (41,4%) oraz 8 pism lokalnych i sublokalnych (6,8%).

W związku z transformacją ustrojową w roku 1989, pociągającą za sobą rewolucyjne kapitałowe i własnościowe zmiany na rynku prasowym, tradycyjna typologia PLA została w znacznym stopniu zdezaktualizowana. Twórczość literacko-artystyczna była wówczas udziałem nie tylko typowych pism tego rodzaju, których było bardzo mało, ale i pisma innego typu, głównie społeczno-kulturalne i społeczno-polityczne, udostępniały znaczną część powierzchni materiałom związanym z „życiem literackim”, prezentując poezję, prozę, eseje, szkice, artykuły naukowe, recenzje, wywiady, polemiki, dyskusje, przekłady, a także teksty dziennikarskie dotyczące literatury. Szybko jednak komercjalizacja prasy stworzyła trudne warunki dla publikacji materiałów literackich. To pociągnęło w następstwie zacieranie się ostrości tradycyjnie pojmowanej kategorii „PLA”.

W związku z zacieraniem się granic tej kategorii, analizowano pisma, które poświęcały co najmniej 10% i więcej powierzchni łamów problematyce literackiej. Spośród 670 tytułów pism społeczno-kulturalnych, 118 tytułów spełniało takie warunki — tzn. publikowało na własnych łamach 10% i więcej materiałów związanych z literaturą. Następnie porównano wielkości powierzchni poświęconej literaturze i wydzielono cztery kategorie pism o orientacji literacko-artystycznej, tj. poświęcające: 10–25% powierzchni, do 50% powierzchni, do 75% powierzchni oraz powyżej 75% powierzchni zagadnieniom związanym z literaturą. Typowymi PLA będą zatem te, które przeznaczają na łamach problematyce literackiej 50% i więcej powierzchni. Takich pism stwierdzono 48, to tytuły takie, jak np. *Dekada Literacka*, *Krzywe Koło Literatury*, *Literatura na Świecie*, *Literatura*, *Topos*, *Fraza*, *Integracje*, *Kartki*, *Metafora*, *Pracownia*, *NaGłos*, *Studium*, *Dykcja* i *Tytuł*. Pozostałe pisma miały jednak ważną rolę w prezentacji twórczości literackiej i były jakby drugą i trzecią „falą” czasopism, które w programach i strategiach wydawniczych redakcji uwzględniały wagę przekazu literackiego w komunikowaniu społecznym.

Jak więc wygląda struktura tytułów tych pism w związku z procentowym udziałem w ich powierzchni zagadnień związanych z „życiem literackim”?

Od 10% do 25% powierzchni poświęca literaturze 40 tytułów — 34% całości badanych pism — tj. 2 tygodniki, 7 miesięczników, 11 miesięczników regionalnych, 3 dwumiesięczniki regionalne i 14 kwartalników i innych pe-

riodyków oraz 3 tytuły lokalne. Są to m.in. takie np. pisma jak: *Wiadomości Kulturalne*, *Machina*, *Pomerania*, *Kontakt*, *Format*, *Opcje*, *Suplement*, *Ekologia i Kultura* oraz *Zdanie*.

Do 50% powierzchni związanej z literaturą poświęcało 30 — tj. 25% całości — tytułów, czyli 2 dwutygodniki, 7 miesięczników, 1 miesięcznik regionalny, 3 dwumiesięczniki, 15 kwartalników i inaczej regularnych, 1 tytuł lokalny. W tej grupie znalazły się m.in. następujące tytuły: *Nowy Nurt*, *Sycyna*, *Arkusze*, *Ariegarda*, *Odra*, *Tygiel Kultury*, *Własnym Głosem*, *Śląsk*, *Autograf-post*, *Gazeta Malarzy i Poetów*, *Akcent*, *Kresy*. *Kwartalnik Literacki* czy *Cytat*.

Do 75% powierzchni przeznaczano na twórczość literacką 17 — 14,0% tytułów, tj. 3 miesięczniki, 5 dwumiesięczników, 7 kwartalników i innych periodyków, 2 tytuły lokalne. W tej grupie znalazły się m.in. *Tytuł*, *Strych Kultury*, *Lamus*, *Kartki*, *Haiku*, *Galeria*, *Magazyn Literacki*, *Czas Kultury*, *SFinks*.

Powyżej 75% powierzchni poświęcały twórczości literacko-artystycznej najbardziej typowe pisma tego typu, których stwierdzono 31 (26%), tj. — 12 miesięczników, 2 dwumiesięczniki, 16 kwartalników i innych periodyków oraz 1 tytuł lokalny. Tę elitę literacką stanowią m.in. *Dekada Literacka*, *Literatura*, *Literatura na Świecie*, *Megaron*. *Kurier Czytelniczy*, *Twórczość*, *Łabuź*, *Teksty Drugie*, *Topos*, *bruLion*, *Fraza*, *Metafora*, *NaGłos*, *Pracownia*, *Studium*, *Dykcja*, *Zeszyty Literackie*, *Lampa i Iskra Boża*, *Integracje*, *Borussia*, *Krzywe Koło Literatury* i *Numer*.

Zaobserwowano, że w latach 1996–1999 zachodzi stopniowe rozchodzenie się literatury z polityką na łamach PSK. Twórczość literacka poszukuje w ostatnich trzech latach sojuszników raczej wśród tradycyjnych dziedzin twórczości, tj. w muzyce, sztukach plastycznych, sztukach multimedialnych i dlatego w pismach tego typu obecność literatury staje się coraz wyraźniejsza. Dobrze ilustruje tę tendencję zawartość np. *Gazety Malarzy i Poetów*, *Magazynu Sztuki* i *Pokazu*.

Czas powstawania PLA

Dynamika powstawania PLA była podobna do PSK. Na ich 118 tytułów składały się: periodyki, które powstały przed rokiem 1980; pisma wydawane w latach 1980–1989, będące w tamtym okresie głównie pismami „drugoobiegowymi”, poza zasięgiem cenzury; pisma emigracyjne np. *Zeszyty Literackie* oraz pisma, które powstawały żywiołowo po 1989 roku. Kilka z nich jest wydawanych za granicą przez emigrację, kulturowo związaną z ojczyzną, np. *Bundesstrasse 1* (w Niemczech), *Kontury* (w Izraelu), *Kultura* (w Paryżu). Pojawiły się też pisma społeczno-kulturalne, które m.in. promują twórczość autorów mniejszości narodowych, zamieszkujących obecnie Polskę — np. *Dyskusja* — *Dyskusja*. *Białorusko-polskie pismo społeczno-kulturalne*, *Jidele*. *Pismo młodzieży żydowskiej i jej Przyjaciół*, *Život*, *Besida*. *Łemkiwski trimisjacznik*, czy *Krakiwskie Obriti*. *Horyzonty Krakowskie*.

Z pism, które powstały przed 1980 rokiem, w latach 1989–1996 ukazywało się 13 tytułów, a na koniec 1996 roku już tylko 11. Są to: *Nowe Książki*, *Literatura na Świecie*, *Przegląd Humanistyczny*, *Twórczość*, *Literatura Ludowa*, *Suplement*, *Zdanie*, *Odra*, *Akcent*, *Informator Kulturalno-Artystyczny Kielecczyny* i *Pamiętnik Literacki*.

Pisma powstałe po roku 1980 w liczbie 8 tytułów, wydawane w badanym okresie to: *bruLion*, *Dyskusja*, *FA-art*, *Już jest jutro*, *Ogród*, *Twórczość Ludowa*, *Tumult*. *Przegląd Ideograficzny* i *Zeszyty Literackie*. W roku przełomu, tj. 1989 ukazało się kolejnych 6 tytułów: *Kresy*. *Kwartalnik Literacki*, *Lampa i Iskra Boża*, *Metafora*, *Pracownia*, *Strych Kultury*, *Chaltura*. W kolejnym roku 1990 na rynku wydawniczym odnotowano 20 kolejnych pism publikujących teksty literackie, tj. m.in. *Dekadę Literacką*, *Ex Libris*, *Krzywe Koło Literatury*, *Nową Fantastykę*, *Numer*, *Teksty Drugie*, *WIK — Kalisz*, *Borussię*, *Decentrum*, *Co dalej?*, *Ekologię i Kulturę*, *Koniec Wieku*, *Kresy Literackie*, *NaGłos*, *Wiatę*, *Nowiny Kulturalne*, *Okolice Kultury*, *Własnym głosem*. Podobnych pism w roku 1991 powstało 15, tj. *Słowo*. *Tygodnik Kulturalny*, *Arkusze*, *Lektura*, *Sztuka Osobowa*, *Gazeta Kulturalna*, *Autograf-post*, *Kartki*, *Erotyka w Literaturze*, *Świat Literacki*, *Guliwer*, *Fraza*, *Hydra*, *Rewia Kontr Sztuki*, *Siódma Prowincja* i *Tytuł*. W roku 1992 powstały: *Megaron*. *Biuletyn Nowości Wydawniczych*, *Notes Wydawniczy*, *Przegląd Artystyczno-Literacki*, *Prowincje Literackie*, *OIK*, *Styk*, *Topos*, *Kontakt*, *Magazyn Literacki*, *Cracoviana*, *Format*, *Galeria* (w Częstochowie), *Kartki*, *Lunapark*, *Brzeski Magazyn Informacyjny* i *Nad Odrą* — ogółem 16 tytułów. Zaś w roku 1993 ukazało się 15 kolejnych periodyków — m.in. *Animus*, *Sycyna*, *Pomerania*, *Górnośląski Dziennik Kulturalny*, *Bundesstrasse 1*, *Lamus*, *Łan*, *Makulatura*, *Opcje*, *Pełnym Głosem*, *Lewą Nogą*, *Cytat*, *Krasnogruda*, *Kwartalnik Artystyczny Kujaw i Pomorza*. 1994 rok zaowocował kolejnymi 11 inicjatywami wydawniczymi — powstały następujące tytuły: *Wiadomości Kulturalne*, *Nowy Nurt*, *Nowe Kontrasty*, *LIK*, *Łabuź*, *Strony*, *Gazeta Malarzy i Poetów*, *Megaron*. *Kurier Czytelniczy*, *Fronda*, *Haiku*, *Stygmat* i *Magdalenka Literacka*. Natomiast w roku 1995 na rynku prasowym do pism publikujących teksty literacko-artystyczne dołączyło kolejnych 5 tytułów: *Arsenał*, *Dynówka*, *Śląsk*, *Studium* i *Dykcja*. I wreszcie w roku 1996 odnotowano 10 kolejnych tytułów tego typu pism, tj. *Ariergarda*, *SFinks*, *Tygiel Kultury*, *Awers*, *Incipit*, *Portret*. *Pismo literacko-kulturalne*, *Baborak* — *Kultura Szczecińska*, *Salon Literacki*, *Wyraz*, *Karnet*. *Krakowskie Aktualności Kulturalne*, *Exit* i *Machine*. W roku 1997 roku zaczęło ukazywać się pismo informacyjne o wydawnictwach pt. *Wydawca*, dołączając do funkcjonujących już tytułów o podobnym profilu, tj. obydwu *Megaronów*, *Guliwera*, *Szewala*, *Notesu Wydawniczego* i *Nowych Książek*. W roku 1998 odnotowano w dziedzinie PLA następujące pisma: *pod tytułem*, *Spilarz*. *Tygodnik Satyryczny*, *Nowy Wiek* i *Łowcy Wyobraźni*. W 1999 — *Hyperion* i *Kościotrup*, zaś w 2000 r. — nie powstał jeszcze ani jeden tytuł.

Liczba tytułów PLA jest zapewne większa, gdyż ukazują się pisma, które w analizie nie zostały uwzględnione, a mają niewątpliwie charakter literacki, jak np. *Kruk*. *Pismo poświęcone grozie* (Warszawa 1996), *Strefa*. *Nie-*

regularne Pismo Koła Młodych Stowarzyszenia Pisarzy Polskich w Krakowie (Kraków 1996), czy *Zeszyty Literackie. Pierwsze Spotkanie* (Nowy Sącz 1997). Liczba tych tytułów nie wpływa jednak istotnie na ogólny obraz struktury i dynamiki rozwoju badanych czasopism.

Z opisu dynamiki rozwoju pism wynika, że w minionym okresie najwięcej pism literacko-artystycznych, podobnie jak i ogółu PSK, tj. 235 (43%) tytułów, powstało w latach 1990–1993. W przypadku PLA było to 65 tytułów — co stanowi aż 57% ogólnej liczby odnotowanych inicjatyw wydawniczych, zamieszczających systematycznie teksty literackie, ukazujących się na polskim rynku wydawniczym w tym okresie. Od roku 1993 częstotliwość pojawiania się nowych tytułów, zarówno PSK jak i PLA, ulegała stopniowemu spowolnieniu. W tym jednak czasie powstały pisma ważne i liczące się w kategorii pism literacko-artystycznych, tj. *Sycyna, Pomerania, Opcje, Nowy Nurt, Wiadomości Kulturalne, Łabuź, Gazeta Malarzy i Poetów, Fronda, Haiku, Dykcja, Studium, Incipit* czy *Ariegarda*.

Geografia wydawania PSK i PLA

Największym centrum inicjatyw wydawniczych PSK jest niewątpliwie Warszawa, w której mieszczą się redakcje 140 pism, następnie Kraków — 36 i Poznań 18. Duża koncentracja tego typu wydawnictw ma miejsce także na Śląsku i w Trójmieście.

Jeśli zaś idzie o PLA, to 34 tytuły odnotowano w Warszawie, 15 — w Krakowie, po 7 w Poznaniu, Wrocławiu i na Śląsku, po 5 w Lublinie i Trójmieście, 4 w Olsztynie, po 3 w Łodzi, Białymstoku, Bydgoszczy i Szczecinie, po 2 w Toruniu, Ostrołęce, Gorzowie Wielkopolskim i Przemysłu. Po jednym tytule m.in. w Opolu, Sejnach, Częstochowie, Sandomierzu, Kielcach, Radomiu, Chełmie, Legnicy, Zwoleniu, Ełku, Sztumie, Podkowie Leśnej, Ostrzeszowie, Skarżysku Kamiennej, Zielonej Górze, Brzesku, Siedlcach, Kaliszu i Rzeszowie.

Tematyka PSK i PLA

Analiza zawartości takiej mnogości tytułów nastęca wiele kłopotów w związku z wielością wątków podejmowanych przez dany tytuł i ich różnorodnością we wszystkich czasopismach. Wiele redakcji w badanym okresie eksperymentowało z formułą pisma, szukając takiego rozwiązania edytorskiego, które dawałoby szansę dotarcia do publiczności oraz zadowalało grono autorów pisma i współpracowników redakcji. W związku z tym analizowano tematykę pism w dwóch numerach przypadkowo dobranych z każdego tytułu — metodą „subiektywnego oglądu”.

PSK zajmowały się głównie nową sytuacją Polski i jej kultury po przełomie w roku 1989. Autorzy rozważali szanse polityczne, ekonomiczne

i kulturalne kraju w nowej rzeczywistości w Europie Środkowej. Toczono spory o charakter kapitalistycznego ustroju Rzeczypospolitej i o miejsce kultury w tej nowej rzeczywistości. Dużo uwagi poświęcano zagadnieniom aksjologicznym, filozoficznym, socjologicznym i psychologicznym, łączącym się z przełomem ustrojowym, który obiektywnie stawiał społeczeństwo polskie w centrum wielu kryzysów, zwykle towarzyszących tego typu przemianom. Polskie problemy były jednak rozpatrywane na szerszym tle rozwoju kultury europejskiej i kryzysu światowej kultury masowej, związanej z liberalizmem demokratycznym, któremu przeciwstawiano chrześcijańską tradycję narodową.

Przy podejmowaniu zagadnień teorii i praktyki kultury najczęściej rozpatrywano je w kontekście idei modernizmu i postmodernizmu. Krytyce doktryn o charakterze lewicowo-liberalnych i totalitarnych przeciwstawiano europejskie tradycje doktryny konserwatywnej. Np. A. Urbański w artykule pt. „Co stało się z naszą rewolucją?” (*Arka* 1995, nr 57, 3) pisał na temat złej polskiej tradycji „odłożonej rewolucji”:

Rewolucja 1980 r. ostatnie tchnienie wydaje w kampanii wyborczej 1993 r. To nie „Solidarność” — stwierdzał Urbański — przegrała tę batalię. „Solidarność” jest już instytucją, w której kolebie się wspomnienia niegdysiejszej świętości, podczas gdy społeczeństwo nadal szuka swojego miejsca w nowoczesnych strukturach państwa.

W tym numerze *Arki* można było jeszcze przeczytać rozmowę Radka Sikorskiego z Sir Jamesem Goldsmithem pod znamienym tytułem: „Nie wierzcie, że Zachód wynalazł doskonały sposób na życie” oraz odpowiedzi na ankietę redakcji pt. „Nasze miejsce w Europie”, w której wypowiedzieli się Z. Najder, A. Ananicz, A. Z. Kamiński i J. Smaga.

J. Szacki w tekście pt. „Nauki społeczne wobec wielkiej zmiany” (*Odra* 1966, nr 3) pisał: „Wydaje się w ogóle oczywiste, iż bez demystyfikacji PRL, tj. bez wyjścia poza jej czarno-białe schematy, sensowna dyskusja o dziejach transformacji ustrojowej nie jest możliwa”. W tym samym numerze *Odry* zamieszczono artykuł Z. T. Wierzbickiego; „Polsko-rosyjski rachunek sumienia” i rozmowę z prof. Josephem Razem z Oxfordu zatytułowaną: „Liberalizm w czasach konfliktu”.

Natomiast wydawany w Krakowie *Koniec Wieku* (1993 nr 5) zamieścił artykuł J. Woleńskiego pt. „Neomesjanizm”, w którym autor pisał:

Krytykując projekt neomesjanizmu nie mam zamiaru twierdzić, że Kościół i katolicy mają zrezygnować z głoszenia swych zasad oraz apelowania o ich realizację. Nic podobnego. Rola Kościoła i katolicyzmu w przebudowie mentalności Polaków w kierunku ich wdrażania do myślenia i działania zgodnego z wymogami nowoczesnej cywilizacji może być nieoceniona. Wszelako pod warunkiem, że będzie to polegało na pracy organicznej, podobnie jak miało to miejsce w latach 80. Neomesjanizm jest w gruncie rzeczy utopią społeczną, a każda utopia funkcjonująca w warunkach kryzysu społecznego i nędzy ekonomicznej rozbija raczej niż uzbraja. A jest to bardzo niekorzystne dla przyszłości Polski.

W badanych PLA dało się wyróżnić trzy poziomy tematyczne: krąg zagadnień literackich o charakterze lokalno-regionalnym, kwestie dotyczące całokształtu istnienia i funkcjonowania literatury rodzimej oraz obszar

uniwersalnych rozważań i prezentacji literackich, zarówno krajowych jak i zagranicznych. Jednak nie we wszystkich pismach te trzy poziomy tematyczne były stale obecne. Tylko redakcje periodyków o wysokich aspiracjach starały się te trzy poziomy realizować, np. *Odra*, *NaGłos*, *Tytuł*, *Fraza*, *Magazyn Literacki*. Pisma o zasięgu regionalnym rzadko podejmowały problemy literackie o charakterze uniwersalnym i ogólnopolskim — jak np. *Łabuź*, *Animus*, *Strych Kultury*. Natomiast pozostałe tytuły skupiały swe wysiłki wydawnicze na dwóch poziomach prezentacji życia literackiego, tj. krajowym i zagranicznym, rzadziej zwracając uwagę na kwestie lokalne czy regionalne. Np. w latach 1995–1996 PLA podejmowały m.in. następujące tematy: twórczość Josifa Brodskiego (*NaGłos* 22/96, *Zeszyty Literackie* 55), Johna Cage'a (*Literatura na Świecie* 1–2/96), Jerzego Kosińskiego (*Tygiel Kultury* 5/96), Emila M. Ciorana (*Zeszyty Literackie* 54/96), Eugene Ionesco (*Dialog* 4/96, *Kwartalnik Artystyczny* 1/96), Georgesa Pereca (*Literatura na Świecie* 11–12/95), Hansa Magnusa Enzensberga (*Literatura na Świecie* 8–9/95), Witolda Gombrowicza (*Dialog* 10/95), Tadeusza Konwickiego (*Akcent* 2/96), Czesława Miłosza (*NaGłos* 28/96), Jacka Podsiadły (*Czas Kultury* 3/95), Tadeusza Różewicza (*Twórczość* 8/96, *Tytuł* 2/95), Tadeusza Słobodzianka (*Notatnik Teatralny* 9/96), Romana Opałki (*Gazeta Malarzy i Poetów* 4/96), Jana Lehensteina (*Nowe Książki*, 1996), poetów z Sarajewa (*Kwartalnik Artystyczny* 4/95), haiku (*Topos* 28/96, *Tytuł* 19–20/95 i *Haiku*), Erosa w literaturze (*Topos* 24–25/96). *Literatura na Świecie* — zaprezentowała wówczas m.in. współczesne pisarstwo holenderskie, iberoamerykańskie, szkockie, ukraińskie, Słowian XX wieku. *Dekada Literacka* (6/96, 9/96) zaś przybliżała czytelnikom współczesne literatury Włoch i Francji. *Fraza* (13/96, 9/95) — literaturę niemiecką, niemieckojęzyczną, austriacką oraz turecką. *Akcent* i *Borussia* — prezentowały w 1996 r. pisarstwo niemieckie związane z obrazem Polski — dawniej i dzisiaj.

W latach 1989–1996 tematem głównym właściwie wszystkich pism był spór o polską literaturę narodową jako całość, ze szczególnym uwzględnieniem 45 lat PRL-u. Dokonywano drastycznych ocen twórczości literackiej autorów okresu PRL, np. dorobku i postawy politycznej Marii Dąbrowskiej, Jarosława Iwaszkiewicza, Tadeusza Nowaka, Jerzego Harasymowicza i innych. Gremialnie prezentowano literaturę emigracyjną i tych autorów, którzy w minionym okresie nie mogli przedstawić całego dorobku artystycznego czytelnikowi polskiemu z powodów cenzuralnych oraz (mniej więcej od połowy lat siedemdziesiątych) odmawiali akceptacji i współpracy z istniejącym porządkiem społeczno-politycznym — np. Juliana Kornhausera, Adama Zagajewskiego, Stanisława Barańczaka, Marka Nowakowskiego, Leszka Szarugę.

Toczył się więc spór o przeszłość literatury pisanej w kraju i na emigracji, w czasie którego podejmowano pytanie o możliwość ukształtowania się obecnie i w przyszłości „jednej literatury polskiej”. Jerzy Jarzębski w artykule zamieszczonym we *Frazie* (1995) pt. „Pożegnanie z emigracją”, pisał o polskiej literaturze emigracyjnej po 1945 roku, związanej z paryską *Kulturą* i londyńskimi *Wiadomościami Literackimi*, konkludując, że „jak długo istniała emigracja polityczna, tak długo istniała emigracja literacka”. Obecna

literatura polska — sądzi Jarzębski — jest jedna, choć może być pisana w Londynie, Neapolu czy Nowym Jorku. W podobnym tonie wypowiadał się też Jan Błoński w artykule pt. „Jedna, dwie czy jedna w drugiej? O literaturze lat 1940–1990” (*Teksty Drugie*, 1994 nr 4/28/).

W związku ze zmianą porządku politycznego i układu sił w Europie, pisma artystyczne dokonywały, posługując się wszystkimi formami i gatunkami literackimi, obrachunków z przeszłością. Prezentowały te dziedziny „życia literackiego”, które w poprzednim okresie nie mogły być w całości i prawdziwie przedstawione. Tak więc najczęściej podejmowano problem stosunków niemiecko-polskich (ujmowanych w odmiennym od tradycyjnego świetle), polsko-żydowskich, polsko-rosyjskich i polsko-ukraińskich. Najwięcej jednak tekstów dotyczyło stosunków polsko-niemieckich i twórczości niemieckiej. Wiele uwagi redakcje poświęcały literaturze i innym formom twórczości artystycznej nowych sąsiadów Polski: czeskiej, słowackiej, ukraińskiej, białoruskiej i litewskiej. Tradycyjnie najczęściej uwagi w prezentacji uniwersalnej poświęcano literaturze amerykańskiej, angielskiej, japońskiej, iberoamerykańskiej, francuskiej, włoskiej, ale także szwedzkiej, łotewskiej, węgierskiej, chorwackiej, portugalskiej, afrykańskiej, portugalskiej, brazylijskiej czy australijskiej.

Podejmowano też spory o młodą literaturę, określaną mianem „postmodernistycznej”. *Czas Kultury* prowadził spór z *Lampą* i *Iskrą Bożą* o sens pisarstwa, które przedstawia pismo Pawła Dunin-Wąsowicza. *Magazyn Literacki* polemizował z grupą autorów wydających *bruLion*. Zarówno redakcje *Lampy* jak i *bruLionu* opowiadają się za twórczością literacką, zrywającą ze — związaną z historią i polityką — tradycją kultury literackiej w Polsce, lansując ideał literatury jako zabawy, tworzonej z subiektywnych inspiracji, oderwanych od kontekstu społeczno-polityczno-historycznego. Jan Pieszczachowicz nazywa tę młodą literaturę „literaturą «na niby» okresu międzyepoki” (*Śląsk*, 12/1996). Podobne opinie wyraża też Stefan Chwin (*Odra* 12/1996), a także Bronisław Łagowski, który ocenił całą formację postmodernistyczną „filozofią półinteligentów” (*Opcje* 3/1996). Natomiast Janusz Drzewucki na łamach *NaGłosu* (21/1996) pisał, że młoda literatura jest sprzeciwem wobec dotychczasowego poglądu na literaturę, głoszącego, że „pisarz jest wychowawcą społeczeństwa”. W jego opinii, to nie historia i polityka wyznaczają cykle rytmów artystycznych i przemian literackich, determinujących rolę literatury i sztuki danego czasu. „Po upadku komunizmu i odzyskaniu niepodległości — pisał Drzewucki — okazało się, że literatura jest bytem samoistnym i niezależnym, do jej oceny trzeba stosować kryteria stricte estetyczne”.

Pisma literackie lansowały przy wydatnym wsparciu „dodatku literackiego” *Gazety Wyborczej* nowe pokolenie pisarzy polskich. Najczęściej PLA drukowały i recenzowały utwory m.in. takich autorów: Marcina Świetlickiego, Manueli Gretkowskiej, Nataszy Goerke, Hanny Kowalewskiej, Pawła Dunin-Wąsowicza, Marka Gajdzińskiego, Izabeli Filipiak, Tomasza Piątka, Pawła Szlosarka, Jacka Podsiadły, Macieja Cisły, Dariusza Brzoskiewicza, Bogdana Zalewskiego, Krzysztofa Vargi, Jarosława Klejnockiego, Karola Maliszewskiego, Dariusza Bitnera, Macieja Maleckiego, Mariusza Grzebalskiego, Dariusza Sońnickiego,

Ewy Sonnenberg, Olgi Tokarczuk, Kazimierza Biculowicza, Janusza Szubera, Zbigniewa Jankowskiego, Andrzeja Stasiuka i wielu innych młodych pisarzy.

Wiele pism, np. *Nowe Kontrasty*, *Akcent*, *Odra*, *Fraza*, *Kresy*. *Kwartalnik Literacki*, *Gazeta Malarzy i Poetów*, *Studium*, zwracało uwagę na pisarzy pochodzenia żydowskiego piszących po polsku — na Jerzego Kosińskiego, Lea Lipskiego, Henryka Grynberga i Adama Szypera oraz na kontrowersyjnego pisarza emigracyjnego — Ferdynanda Goetla. Spośród pisarzy emigracyjnych dużą popularnością redakcji PLA cieszyła się twórczość i postaci: Jerzego Giedroycia, Kazimierza Wierzyńskiego, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Leopolda Tyrmanda, Witolda Gombrowicza, Zbigniewa Bieńkowskiego, Marka Hłaski, Konstantego A. Jeleńskiego, Krystyny i Czesława Bednarczyków.

We wszystkich pismach — jeśli idzie o teksty typowo literackie — najczęściej publikowało się poezję polską i obcą, ponad dwukrotnie częściej niż prozę. Teksty typowo literackie najczęściej były łączone w danym numerze pisma z innymi tekstami literackimi, stanowiącymi ich ilustrację lub dopełnienie. Stosunkowo często eksponowano krótkie formy prozatorskie oraz nowe gatunki paraliterackie, jak artystyczny komiks i fotokomiks. Głównie celowały w tych eksperymentach z nowymi gatunkami redakcje: *bruLionu*, *Lampy i Iskry Bożej*, *Ariegardy*. Proponowane nowe gatunki charakteryzują się multimedialnymi i multimedialnymi wymiarami kompozycji utworów, zmierzającymi do polisensorycznego oddziaływania na czytelnika.

Kolportaż i sytuacja rynkowa PLA

PLA, podobnie jak większość PSK, nie są wydawnictwami samofinansującymi się. Większość ważniejszych tytułów znajduje się na liście czasopism dofinansowanych przez Ministerstwo Kultury i Sztuki. Trudna sytuacja finansowa spowodowała, że redakcje takich pism liczą najczęściej kilka osób i są poszerzane o grono stałych współpracowników. Teksty zamieszczane w numerze danego tytułu są autorstwa przede wszystkim członków redakcji i osób stale współpracujących, choć redakcje zapraszają autorów z zewnątrz.

Prócz Ministerstwa Kultury i Sztuki, które systematycznie dofinansowuje 115 tytułów tego typu czasopism, wśród których znajdują się m.in. takie tytuły jak: *Akcent*, *Bez dogmatu*, *Borussia*, *bruLion*, *Czas Kultury*, *Dialog*, *Exit*, *Format*, *Jazz Forum*, *Jednota*, *Literatura na Świecie*, *Lithuania*, *Magazyn Sztuki*, *Mazowsze*, *Niwa*, *Notatnik Teatralny*, *Odra*, *Pracownia*, *Pomerania*, *Res Publica Nowa*, *Spotkania z Zabytkami*, *Teksty Drugie*, *Twórczość*, *Tytuł*, *Tygodnik Powszechny*, *Śląsk*, *Sztuka*, *Teatr*, *W drodze*, *Wiadomości Kulturalne*, *Znak*, *Život*, czy *Życie Muzyczne*, najczęstszymi sponsorami PSK są: Fundacja im. Stefana Batorego, Fundacja Kultury Polskiej, odpowiednie Wydziały Kultury i Sportu urzędów wojewódzkich, miejskich czy gminnych. Udział sponsorów i mecenatu prywatnego w wydawaniu tych pism nie przekracza kilku procent całości nakładów finansowych. Inną formą utrzymywania tytułów jest powoływanie fundacji w celu ich wydawania.

Spotyka się też przypadki finansowania pojedynczych numerów pism np. przez konsulaty i fundacje obcych państw, szczególnie wtedy, kiedy dana inicjatywa wydawnicza jest wynikiem współdziałania autorów polskich i zagranicznych.

Kolportaż prawie 50% nakładu pism odbywa się prywatnymi kanałami. Z usług „Ruchu”, „Kolportera” i innych firm kolporterskich korzystają przede wszystkim pisma o ustalonej pozycji na rynku wydawniczym i o dużym nakładzie, jak np. *Polityka*, *Wprost*, *Fakty*, *Przekrój*, *Film*, *Kino*, *Kwak*, *Machina*, *Nowa Fantastyka*, *Exit*, *Karta*, *Va Banque*, *Tylko Rock*, *Scena*. Korzystanie przez PLA z usług „Ruchu”, „Kolportera” i „Garmonda” jest rzadkie. Z tych kanałów rozpowszechniania korzystają przede wszystkim pisma o dużych nakładach, mające już ugruntowaną pozycję na rynku prasowym. Wedle deklaracji redakcji prym wiedzie obecnie *Cogito*, *Przegląd Reader's Digest*, *Machina*, *Przekrój* i *Nowa Fantastyka*. Ta ostatnia jest chyba jedynym PLA, utrzymującym się ze sprzedaży nakładu i reklamy. Na kolejnych miejscach plasowały się *Wiadomości Kulturalne* z 30 tys. egz. i *Sycyna* z 14,5 tys. egz., które prawie cały nakład rozprowadzały przez „Ruch”. Z pism o orientacji wyraźnie literackich najwyższe nakłady deklarowały: *Literatura na Świecie* — 15 tys., *bruLion* — 10 tys., *Zeszyty Literackie* — 10 tys., *Nowy Nurt* — 10 tys., *Megaron. Kurier czytelniczy* — 8 tys., *Exit* — 7 tys., *Megaron. Biuletyn czytelniczy* — 5 tys., *Śląsk* — 5 tys., *Odra* — 4,7 tys., *Nowe Książki* — 4 tys., *Czas Kultury* — 2 tys.

Pozostałe pisma deklarują nakłady o wielkości od kilkuset egzemplarzy do 2–3 tys. Większość z nich drukuje informacje o miejscach i sposobach sprzedaży tytułu. Kolportażem tych pism zajmują się przede wszystkim niektóre księgarnie i EMPiK-i, galerie oraz niektóre domy kultury. Można je także znaleźć na stoiskach prasowych dużych supermarketów. Sieć tych punktów w Polsce liczy obecnie ok. 400. Najwięcej mieści się ich w Warszawie — 69, Krakowie — 42, Trójmieście — 32, Poznaniu — 27, na Śląsku (Katowice, Gliwice, Bytom, Tychy) — 26, Wrocławiu — 22, Łodzi — 19, Bydgoszczy — 11, Toruniu, Szczecinie, Lublinie — po 10, Olsztynie i Opolu — po 7. Pozostałe ok. 150 punktów kolportażu tego rodzaju pism znajduje się w 67 mniejszych miastach polskich. Widać więc, że szanse zakupu tego typu periodyku mają przede wszystkim mieszkańcy dużych aglomeracji miejskich.

Sytuacja PSK w latach 1997–2000

W związku z wyraźną stabilizacją inicjatyw wydawniczych w latach 1996–2000, wykonano dodatkową analizę danych aktywności pojawiania się nowych PSK, ze szczególnym uwzględnieniem lat 1997–1999⁶. Okazało się, że w tym okresie nastąpiły interesujące zmiany w strukturze wydawanych tytułów, które można wiązać z pewną stabilizacją polskiego rynku prasowego. Zmiany te należałoby określić jako przeciwne tym, które miały miejsce w latach 1991–1993, kiedy to powstało najwięcej tytułów PSK. Na przełomie

⁶ Por. S. Dzi ki i zespół: *Katalog mediów polskich 1997*, Kraków 1997.

lat 1996/97, 1997/98 i 1998/99 zebrano dane o nowych tytułach, z których wynika, że w tych okresach zawieszono lub zlikwidowano 90 tytułów PSK, głównie powstałych po 1989 roku. Pojawiły się w tym czasie zaledwie 53 pisma o profilu społeczno-kulturalnym, które charakteryzują się wysoką jakością poligraficzną, a w niektórych przypadkach dysponują stosunkowo wielkimi nakładami: od 20 tys. do 100 tys. egzemplarzy. Można zatem postawić tezę, że przełomy lat '96/97, '97/98 i '98/99 były ważnymi momentami selekcyjnymi dla żywiołowych inicjatyw wydawniczych z lat 1989–1993, i że nowe projekty wydawnicze liczą się już z aktualnymi gustami i zainteresowaniami publiczności oraz jakością szaty poligraficznej, której rewolucyjna zmiana nastąpiła w mediach drukowanych po transformacji ustrojowej i gospodarczej w Polsce. Muszą też wydawcy PSK traktować swe przedsięwzięcia wydawnicze kierując się przy powoływaniu kolejnego tytułu czynnikiem komercyjnym, gdyż decyzją Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego na dotację centralną może liczyć niewiele tego typu pism, zaś budżety wojewódzkie, powiatowe i gminne rzadko finansują inicjatywy wydawnicze podobnego typu. Decyzją MKiDN dotację aż na trzy lata otrzymały następujące tytuły: *Kino-Reżyser*, *Akcent*, *Dekada Literacka*, *Fraza*, *Kartki*, *Kwartalnik Artystyczny*, *Teksty Drugie*, *Tytuł*, *Guliwer*, *Jazz Forum*, *Studio*, *Życie Muzyczne*, *Borussia*, *Czas Kultury*, *Fa-art*, *Konteksty Polskie*, *Sztuka Ludowa*, *Kontrapunkt*, *Krasnogruda*, *Kresy*, *Odra*, *Opcje*, *Pogranicza*, *Pomerania*, *Studium*, *Śląsk*, *Twórczość Ludowa*, *Tygiel Kultury*, *Format*, *Magazyn Sztuki*, *Pokaz*, *Didaskalia*, *Le Theatre en Pologne*, *Ruch Teatralny*, *Scena*, *Teatr*, *Teatr Lalek*. Wielu z nich pozwoli ona zapewne utrzymać się na rynku i powrócić do systematycznego obiegu publicznego⁷.

W roku 1998 tendencja spadkowa inicjatyw wydawniczych utrzymywała się dalej: ukazały się takie nowe tytuły, jak: *Dlaczego*, *pod tytułem*, *CKM (Czasopismo Każdego Mężczyzny)*, *Szpilaż*. *Tygodnik Satyryczny czy Kpiarz Krakowski*, *Świętokrzyski Kwartalnik Literacki* — ogółem 12 nowych tytułów, a upadły w tym okresie — 3, m.in. np. *Wiadomości Kulturalne*. W roku 1999 odnotowano 10 inicjatyw wydawniczych, do których należą m.in. *Lider Przyszłości*, *Max*, *Nasz Maks*, *Hyperion*, *Scena Country*, *Kościotrup*, *Muzyka Sakralna*, *Powtórka z Rozrywki* i *Forum Myśli Wolnej*.

Do listopada roku 2000 pojawiło się na rynku prasowym 10 nowych tytułów PSK, tj. *Heim Kino*, *Galeria*, *Muzyka 21*. *Magazyn muzyczny i sztuk powszechnych*, *Fakty i Mity*, *Young*, *Przygoda ze Sztuką*, *Biografie*, *Niezapomniane przeboje* +(CD-ROM), *Muzyka dla Wszystkich* + (CD-ROM) *po ziemi* i upadł miesięcznik muzyczny *XL*. W tym roku przeszły do pierwszego obiegu pisma, które wcześniej funkcjonowały jako ziny w trzecim obiegu. Są to — *Antena Krzyku*. *Magazyn Kultury Kultowej*, *Nigdy więcej*, *Arlekin CD*, *Garaż*, *Pasażer*.

W latach 1989–2000 stwierdzono więc istnienie 546 PSK, z których obecnie ukazuje się t y l k o ok. 415, zaś „zlikwidowano” lub „zawieszono”

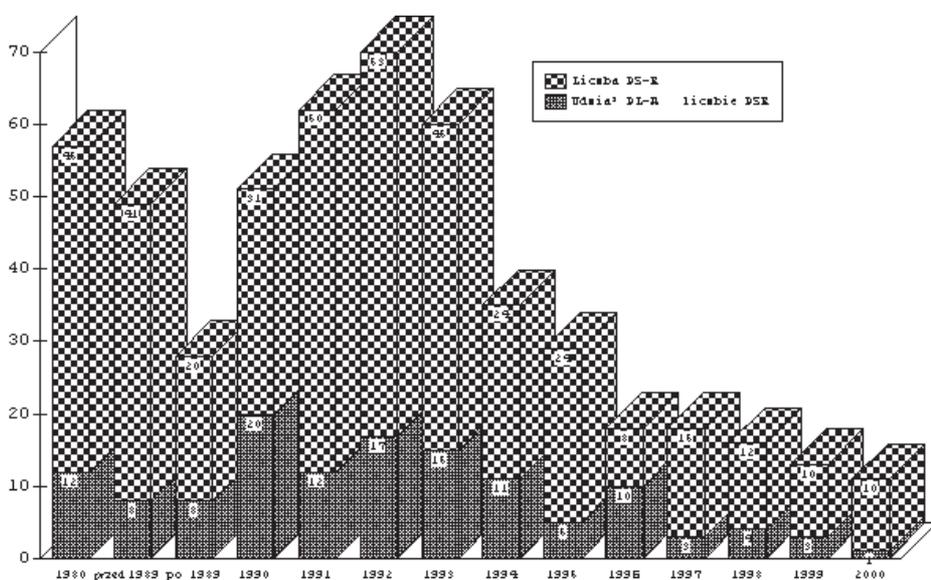
⁷ Kto, z kim, gdzie, *Press. Media, reklama, public relations* 2000, nr 2(49), s. 5.

— 126, tj. 23,3% całości propozycji wydawniczych opisywanego okresu. Graficzny obraz przebiegu zmian liczby tytułów na rynku wydawniczym PS-K przedstawia wykres.

Rozmieszczenie redakcji PSK po podziale administracyjnym 1 stycznia 1999 r. [N=359]

Województwo	Liczba	%
1. Mazowieckie	118	32,8
2. Małopolskie	59	16,4
3. Wielkopolskie	30	8,5
4. Dolnośląskie	20	5,6
5. Kujawsko-pomorskie	18	5,0
6. Pomorskie	17	4,7
7. Lubelskie	15	4,2
8. Śląskie	15	4,2
9. Zachodniopomorskie	13	3,6
10. Podkarpackie	12	3,3
11. Podlaskie	11	3,1
12. Łódzkie	10	2,8
13. Świętokrzyskie	8	2,2
14. Warmińsko-mazurskie	6	1,7
15. Lubuskie	5	1,4
16. Opolskie	2	0,5

Dynamika przyrostu liczebnego PSK i PLA w latach 1980–2000 [N=502]



Uwagi końcowe

Powyższe opracowanie sytuacji, struktury i dynamiki rozwoju PSK ujawniło dwie ścierające się na rynku prasowym tendencje: z jednej strony w latach 1989–1993 powstawało wiele różnorodnych ideowo i różnorodnie aksjologicznie zorientowanych tytułów, z drugiej ich sytuacja finansowa i możliwości pozyskiwania czytelników stawały się coraz trudniejsze. Pisma te traciły systematycznie krajowe jak i zagraniczne źródła finansowania. Poza kilkunastoma głównymi tytułami, powstałymi przed i po roku 1980 oraz po roku 1989, większość pism nie mogła i nie może sama siebie utrzymać ze sprzedaży nakładu i z reklamy. Środki z subwencji rządowych i samorządowych oraz pojemność i zainteresowanie rynku reklamowego są dla nich zbyt ograniczone. Natrafiają one także na silną konkurencję ze strony podobnych pism polskojęzycznych, wydawanych przez kapitał zagraniczny oraz mediów elektronicznych i wizualnych, zarówno krajowych jak i zagranicznych. Inną barierą dla PSK jest zmieniający się styl konsumpcji i styl życia młodej części publiczności mediów, dla której środki elektronicznego przekazu stają się chlebem powszednim. Młoda publiczność coraz rzadziej bowiem interesuje się zagadnieniami społeczno-politycznymi i ideowymi o charakterze lokalnym.

Pisma te spełniają jednak ważną funkcję w przewartościowaniu tradycji i kultury narodowej na tle kultury europejskiej i światowej. Pomnażają one pluralistyczny charakter kultury rodzimej i przyswajają te dziedziny kultury i sztuki światowej, które w poprzednim okresie były w niej nieobecne. Z tej perspektywy, rola tych pism w obiegu treści ideowych w komunikowaniu społecznym jest nieoceniona. Choć ich nakłady nie są zbyt imponujące, to liczba tytułów i jej dynamiczny rozwój stanowi dobry barometr, świadczący o żywotności naszej kultury i jej otwartości na świat.

Od kilku lat nośnikiem prasy w komunikowaniu publicznym staje się Internet. Obecnie istnieje 13 wielkich polskich portali internetowych i ok. 300 tytułów prasowych posiada już własne strony internetowe, gdzie prezentuje zawartość kolejnych numerów. Wśród nich znajduje się też kilkadziesiąt PSK. Ten sposób obecności na rynku czytelniczym stwarza nowe możliwości obcowania publiczności z mediami drukowanymi i wprowadza nową jakość w oddziaływaniu tych mediów na nią.

Inną ważną cechą PSK „nowej generacji”, która pojawiła się już w roku 1996, jest zmiana profilu i zawartości treści społeczno-kulturalnych. Obserwuje się stopniowe odchodzenie od modelu tzw. „grubego żurnalu”, gdzie eksponowane były przede wszystkim zagadnienia społeczno-polityczne, filozoficzne i ideowe, na rzecz pism bardziej profesjonalnie przygotowywanych i kierowanych do węższych grup publiczności, np. szczególnie zainteresowanych określonymi gatunkami muzyki, tańca, literatury, sztuk plastycznych, audiowizualnych i multimedialnych. Tendencji tej na łamach PSK towarzyszy inna, o charakterze bardziej masowym, starająca się głównie kreować nowy „styl życia”, szczególnie klasy średniej, lansująca kulturowy wymiar jakości

życia, oparty na wzorcach zachodnich, u których podstawy leży konsumpcyjny model. Ma ona wielu przeciwników, lecz szybki rozwój ekonomiczny społeczeństwa potrzebuje owej ideologii, która (w granicach racjonalnego rozsądku) jest niezbędnym czynnikiem powodzenia transformacji i związanych z nią niezbędnych reform ustrojowych.

W latach 1998–2000 obserwuje się nowe formy walki o rynek pluralizującego się społeczeństwa polskiego, które upodobniają go do demokracji zachodnich w sferze obcowania z prasą społeczno-kulturalną. Wydawnictwa walczą więc ciągle o rynek i starają się zagospodarować aktualne i nowo powstające nisze potrzeb specyficznych typów publiczności. Przykładami takich eksperymentów i gier wydawniczych są powstające na przełomie roku 1999–2000 tytuły — np.: *Zadra*, *Bestellery Literatury*, *Perły Literatury*, *Galeria*, *Graj i śpiewaj*, *Produkt*. *Magazyn Komiksowy*. Tworzą one nowy typ obiegu PSK, dla którego opisu trzeba będzie stworzyć zupełnie odmienny typ kategorii badawczych, który ująłby ich różnorodność i właściwość wydawniczą oraz ewoluujące gusty estetyczne ich publiczności.

Literatura:

1. P. Czapliński, P. Śliwiński: *Literatura polska 1976–1998. Przewodnik po prozie i poezji*, Kraków 1998.
2. S. Dziki i zespół: *Katalog mediów polskich 1995*, Kraków 1995 (Wyd. Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego).
3. S. Dziki i zespół: *Katalog mediów polskich 1996*, Kraków 1996 (Wyd. Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego).
4. S. Dziki i zespół: *Katalog mediów polskich 1997*, Kraków 1997 (Wyd. Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego).
5. S. Dziki i zespół: *Katalog mediów polskich, Kraków 1998* (Wyd. Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego).
6. W. Chorążki i zespół: *Katalog mediów polskich, Kraków 2000*, (Wyd. Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego).
7. I. S. Fiut: *Pisma literacko-artystyczne w latach 1989–1996 (struktura, dynamika rozwoju i zawartość)*, *Dykcja. Pismo literacko-artystyczne*, 1997 nr 6, s. 54–63.
8. I. S. Fiut: *W kręgu aksjologii poetyckiej „bruLionu”*, (w:) F. Chmielowski, *Estetyka sensu largo*, Kraków 1998, s. 207—213.
9. I. S. Fiut: *Krytyka literacka po 1989 roku*, (w:) W. Kajtoch (red.): *Proza, proza, proza... (opowiadania, fragmenty, eseje, notatki)*, t. IV, Kraków 1998, s. 288–298.
10. M. Gierula, B. Grzonka, M. Jachimowski: *Katalog Prasy-Radia-Telewizji 94. Poradnik medialno-reklamowy*, Katowice 1994.

11. Katalog tytułów prasowych Krakowskiego Oddziału „Ruch” S.A. (lipiec 1998) nr 1.
12. W. Kajtoch: Obok „bruLionu” — tematy i prądy najmłodszej prozy polskiej, *Dykcja. Pismo literacko-artystyczne* 1997, nr 7–8, s. 80–97.
13. J. Klejnocki, J. Sosnowski: Chwilowe zawieszenie broni. O twórczości tzw. pokolenia „bruLionu” (1986-1996), Warszawa 1996.
14. J. Kłossowicz: Czasopisma kulturalne, problematyka kulturalna w mediach, (w:) G. G. Kopper, I. Rutkiewicz, K. Schliep: Media i dziennikarstwo w Polsce 1989–1995, Kraków 1996, s. 111–118.
15. J. Kołodziej: Dobro, zło i inne wartości w czasopismach młodzieżowych, *Zeszyty Prasoznawcze* 2000, nr 1–2 (161–162), s. 47–58.
16. J. Kornhauser: Język we współczesnej literaturze polskiej, (w:) W. Pisarek (red.): *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiąclecia*, Kraków 1999, s. 166–180
17. M. Kowalski: Kontrkultura i media, *Press. Media — Reklama — Public relations* 2000, nr 9 (56), s. 49-52.
18. P. Płaneta: Świat przedstawiony w czasopismach młodzieżowych, *Zeszyty Prasoznawcze* 2000, nr 1–2 (161–162), s. 81–104.
19. O. K. Szostakowska, P. Bravo, F. Modrzejewski: Czasopisma kulturalne w Polsce. Katalog ‘96/’97, Warszawa 1996 (Wyd. Fundacja im. Stefana Batorego).
20. O. K. Szostakowska, P. Bravo, F. Modrzejewski: Czasopisma kulturalne w Polsce. Katalog ‘97/’98, Warszawa 1997 (Wyd. Fundacja im. Stefana Batorego).
21. L. Szaruga: Co czytamy? Prasa kulturalna 1945-1995, Lublin 1999.